

TIJORAT BANKLARI MAMLAKATNING INVESTITSION MUHITINI MUSTAHKAMLASHDA MUHIM OMILI SIFATIDA

Ummatova Manzuraxon Yakubovna

Qo'qon shahar 3-Sonli Texnikum

Maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada mamlakat investitsion muhitini yaxshilashda tijorat banklarining tutgan o'rni, ularning investitsiya jarayonlarini moliyalashtirishdagi roli hamda iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishga qo'shayotgan hissasi tahlil qilinadi. Shuningdek, banklar faoliyatida yuzaga kelayotgan asosiy tavakkalchiliklar, ularning turlari va ularni boshqarish mexanizmlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari asosida investitsion muhitni yanada jozibador qilish uchun tijorat banklari ishtirokini kuchaytirishga doir amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, investitsion muhit, moliyaviy vositachilik, tavakkalchilik, investitsion xavflar, bank tizimi, iqtisodiy rivojlanish, kapital oqimi, kreditlash, risklarni boshqarish.

Аннотация: В данной статье анализируется роль коммерческих банков в улучшении инвестиционного климата страны, их роль в финансировании инвестиционных процессов и вклад в устойчивое развитие экономики. Также будут освещены основные риски, возникающие в деятельности банков, их виды и механизмы управления ими. По результатам исследования даны практические рекомендации по усилению участия коммерческих банков в целях повышения привлекательности инвестиционного климата.

Ключевые слова: коммерческие банки, инвестиционный климат, финансовое посредничество, риск, инвестиционные риски, банковская система, экономическое развитие, поток капитала, кредитование, управление рисками.

Abstract: This article analyzes the role of commercial banks in improving the country's investment climate, their role in financing investment processes and their contribution to the sustainable development of the economy. The main risks arising in the activities of banks, their types and management mechanisms will also be highlighted. Based on the results of the study, practical recommendations are given on strengthening the participation of commercial banks in order to increase the attractiveness of the investment climate.

Keywords: commercial banks, investment climate, financial intermediation, risk, investment risks, banking system, economic development, capital flow, lending, risk management.

O'zbekiston bank tizimi 1991-yilda respublika mustaqillikka erishganining dastlabki yillaridan boshlab shakllana boshladi. Bank tizimlarining evolyutsiyasi bir necha asrlar davom etgan rivojlangan mamlakatlardan farqli o'laroq, respublika bir necha yil ichida bu yo'lni bosib

o'tishi kerak edi. Hozirgi vaqtda O'zbekistonda samarali Qonunchilik va me'yoriy-huquqiy baza asosida faoliyat yuritayotgan bank tizimini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratilgan. 2017-yil 1-yanvar holatiga O'zbekiston Respublikasi bank tizimi 27 ta tijorat banki, shu jumladan 3 ta davlat, 11 ta aksiyadorlik-tijorat, 8 ta xususiy va 5 ta xorijiy kapital ishtirokidagi banklar tomonidan taqdim etilgan [1, 2-bet].

O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I. A. Karimov bank tizimini rivojlantirishning sifat ko'rsatkichlarining o'sishiga e'tibor qaratib, shunday dedi: "2015 yilda bank tizimini yanada mustahkamlash, kapitallashuv darajasini oshirish va banklarning investitsiyaviy faolligini kengaytirish ta'minlandi. Bank tizimining umumiy kapitali 2014 yilga nisbatan 23,3 foizga oshib, 7,8 trillion so'mga yetdi. So'nggi 5 yil ichida bu ko'rsatkich 2,4 baravar oshdi. Bizning bank tizimimizning kapital etariligi darajasi qariyb 24 foizni tashkil etadi, bu umumiy qabul qilingan xalqaro standartlardan 3 baravar yuqori va uning likvidligi eng yuqori ko'rsatkich ko'rsatkichlaridan 2 baravar yuqori" [2, p.1].

Bank tizimining o'zbekiston Respublikasida qulay investitsiya muhitini shakllantirishda ishtirokini faollashtirish bo'yicha ko'rilgan chora-tadbirlar Real sektor korxonalari uchun yanada rivojlangan moliyaviy muhitni ta'minlash, kichik, o'rta va xususiy tadbirkorlikning ishbilarmonlik faolligini oshirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, mahalliy korxonalarning raqobatdoshligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatish, mazkur korxonalar darajasining sezilarli darajada o'sishiga ko'maklashish yo'li bilan milliy iqtisodiyotga bir qator ijobiy ta'sir ko'rsatishga imkon berdi jamg'arma va investitsiyalar, makroiqtisodiy barqarorlik va o'sish tendentsiyalarini mustahkamlash.

Bundan tashqari, mamlakatning iqtisodiy xavfsizligi masalasi ham kun tartibidan olib tashlanmaydi. "Iqtisodiy xavfsizlik deganda davlatning ijtimoiy, siyosiy va mudofaa mavjudligi va progressiv rivojlanishining etarli darajasini, uning iqtisodiy manfaatlarining mumkin bo'lgan tashqi va ichki tahdidlar va ta'sirlarga nisbatan daxlsizligi va mustaqilligini ta'minlaydigan iqtisodiyotning holati tushuniladi. Iqtisodiyotning holati iqtisodiy xavfsizlikning asosiy belgisi ekanligi haqida bahslashish mumkin" [3, 153-bet].

Shu bilan birga, valyuta muomalasi sohasidagi haddan tashqari ma'muriy tartibga solish ayrim tarmoqlar va xo'jalik yurituvchi subyektlar uchun imtiyozlar va imtiyozlarning samarasiz tizimini yaratdi, biznes yuritishning tengsiz sharoitlariga va raqobatning bozor tamoyillarining buzilishiga olib keldi, bu xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, tovarlar va xizmatlar eksportini ko'paytirish va umuman, mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omil bo'ldi.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasiga muvofiq [4, 6-bet], shuningdek, valyutani tartibga solishning bozor mexanizmlarini joriy etish, mamlakat eksport salohiyatining o'sishini rag'batlantirish, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni faol jalb etish, tashqi va ichki bozorlarda mahalliy ishlab chiqaruvchilarning raqobatbardoshligini oshirish, investitsiya muhiti va ishbilarmonlik muhitini yaxshilash maqsadida 2017 yil sentyabr oyida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "valyuta siyosatini liberallashtirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5177-son Farmoni qabul qilindi.

Farmonda, xususan, 2017-yil 5-sentyabrdan boshlab:

- O'zbekiston Respublikasining yuridik shaxslari joriy xalqaro operatsiyalar bo'yicha to'lash uchun tijorat banklaridan chet el valyutasini cheklovsiz sotib olishlari mumkin;

-O'zbekiston Respublikasi rezidentlari bo'lgan jismoniy shaxslar sotib olingan mablag'larni xalqaro to'lov kartalariga o'tkazgan holda amaldagi tartibga muvofiq ayirboshlash shoxobchalarida erkin sotishlari va tijorat banklarining konversiya bo'limlarida chet el valyutasini sotib olishlari va chet elda hech qanday cheklovlarisiz foydalanishlari mumkin;

- iste'mol tovarlarini import qilish bilan shug'ullanuvchi yuridik shaxs tashkil etmagan yakka tartibdagi tadbirkorlarga jismoniy shaxslar uchun belgilangan tartibda bank hisobvaraqlari orqali chet el valyutasini sotib olishga ruxsat beriladi.

Respublika tijorat banklari tomonidan AQSh dollarini sotib olish va sotishning boshlang'ich kursi 1 AQSh dollariga 8100 so'm va 8150 so'm miqdorida belgilandi. AQSh dollari, mos ravishda, erkin konvertatsiya e'lon qilinishidan oldin, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan belgilangan dollarning so'mga nisbatan rasmiy kursidan deyarli 2 baravar oshdi.

So'nggi bir yil ichida erkin valyuta kursiga o'tish bo'yicha tegishli ishlar olib borilayotgan bo'lsa-da, mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi, aholini ijtimoiy himoya qilish, bank tizimining barqarorligi va pul-kredit munosabatlarining shaffofligi uchun salbiy oqibatlarni kutish bilan bog'liq ba'zi xavotirlar davom etmoqda. Va bunday salbiy ta'sirning asosiy sababi asosiy jahon valyutalariga nisbatan milliy so'mlik valyutaning prognoz qilinayotgan devalvatsiyasi bo'lishi mumkin.

Qisqa muddatda amalga oshirilayotgan islohotlarning aholining eng zaif qatlamlariga ta'sirini yumshatish maqsadida mamlakat hukumati tomonidan maqsadli va shaffof ijtimoiy nafaqalar va subsidiyalarni joriy etish, kam ta'minlangan oilalarning uy-joy-maishiy sharoitlarini yaxshilash, ularga imtiyozli mikrokreditlar berish, valyuta kursini liberallashtirishning tovarlar va xizmatlarning ichki narxlanishiga ta'sirini minimallashtirish bo'yicha o'z vaqtida chora-tadbirlar Ko'rildi., ayniqsa tovarlar bojxona to'lovlarining amaldagi normalari va stavkalarini pasaytirish orqali xalq iste'moli va boshqalar.

Davlat rahbariyati milliy valyutaning kutilayotgan devalvatsiyasining bank tizimining barqarorligiga salbiy ta'sirini kamaytirishga ham katta e'tibor qaratmoqda. Gap shundaki, "O'zbekistonning tijorat banklari xalqaro reyting agentliklari tomonidan tasdiqlangan moliyaviy barqarorlik va barqarorlikka qaramay, erkin valyuta kursini saqlab qolish uchun valyuta aktivlari hajmiga ega emaslar" [5, 25-bet]. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning dastlabki bosqichi sifatida davlat banklarining ustav kapitaliga 655 million dollar miqdorida mablag' kiritildi.

Shu munosabat bilan xususiy banklar noqulay raqobatbardosh mavqega ega bo'lib, bu ko'p tarmoqli iqtisodiyotda barcha mulkchilik shakllarining tengligi printsipini buzadi. Kichik banklar uchun milliy valyutaning devalvatsiyasi natijasida yuzaga kelgan asosiy muammo 2019-yil 1-yanvardan boshlab O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 12-sentabrda "respublika bank tizimini yanada rivojlantirish va barqarorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-3270-son qaroriga muvofiq 100 mlrd. so'mgacha yetkazilishi kerak bo'lgan ustav fondi hajmining yetishmasligi davom etmoqda..

Bundan tashqari, bir qator tijorat banklari summani to'lash sharti bilan berilgan dollar kreditlarini qaytarish muammosiga duch kela boshladilar, bu esa AQSh dollarida katta qisqa pozitsiyaga olib kelishi mumkin va shuning uchun milliy valyutaning yanada qadrsizlanishi holatida kapital mavqeini yo'qotish xavfi mavjud. Likvidlikning etarli darajasini qo'llab-quvvatlash uchun tijorat banklari kredit portfelini qisqartirishni boshladilar, shuningdek kreditlarni qayta tuzishga harakat qilmoqdalar, bu esa mumkin bo'lgan yo'qotishlar uchun zaxiralarni ko'paytirish va tijorat banklarining daromadlarini kamaytirish zarurligini keltirib chiqarmoqda.

Investitsiya faolligining pasayishi tufayli tijorat banklari foydasining pasayishi yanada muhimroq bo'lishi mumkin, chunki banklarning daromadlari tarkibida 60-80% foizli daromad hisoblanadi. Bundan tashqari, foydaning pasayishining yana bir omili respublika bank buxgalteriya hisobini xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga o'tkazish bo'ladi, bu esa O'zbekiston sharoitida berilgan kreditlar bo'yicha mumkin bo'lgan yo'qotishlar uchun zaxiralarning ko'payishiga olib keladi.

O'z navbatida, foyda etishmasligi, kapitalni ko'paytirishning boshqa manbalari bo'lmagan taqdirda, banklarni kapitalning etarlilik koeffitsientining (CAR) mavjud chegaralariga olib kelishi mumkin, uning normativi respublika bank faoliyatini tartibga soluvchi tomonidan 12,5% miqdorida belgilanadi.

O'zbekiston tijorat banklarining barqarorligini oshirish bo'yicha ustuvor chora-tadbirlar sifatida respublika bank sektoriga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish, shu jumladan ichki bozorda birlamchi ommaviy taklif (IPO) o'tkazish yoki xorijiy fond birjalarida respublika tijorat banklari aksiyalarining depozitar tushumlarini joylashtirish bo'yicha ishlarni faollashtirishni taklif etamiz.

Valyuta-pul munosabatlarini liberallashtirish natijasida yuzaga keladigan qisqa muddatli xatarlar respublika bank sektorining investitsiyaviy jozibadorligini pasaytiradi. Shu bilan birga, respublikada shart-sharoitlar kuzatilmaydigan iqtisodiy inqirozlar ham nafaqat mumkin bo'lgan yo'qotishlar, balki keskin o'sish uchun ajoyib imkoniyatdir.

Albatta, har qanday investitsiya investitsiyalari iqtisodiy samaradorlikni chuqur tahlil qilish va baholashni talab qiladi. Va shu munosabat bilan shuni ta'kidlash kerakki, so'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish bo'yicha olib borilayotgan ishlar natijasida mamlakat bank sektorining shaffofligi sezilarli darajada oshdi. Mamlakatning deyarli barcha aktsiyadorlik va tijorat banklarida aktsiyadorlar strategik qarorlar qabul qilishda faol ishtirok etadilar, asosan mustaqil a'zolaridan tashkil topgan to'liq Kuzatuv kengashlari ishlaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 24-apreldagi "aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruvning zamonaviy usullarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PF-4720-son Farmoniga muvofiq O'zbekiston aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv auditi muntazam ravishda o'tkaziladi, uning natijalari Kuzatuv kengashlari a'zolariga mukofotlar to'lashda hisobga olinadi.

Bank sektoriga investitsiya kiritish yo'lidagi birinchi qadam o'zbekiston Respublikasida murojaatlarning Qonunchilik bazasi va amaliyoti juda yaxshi ishlab chiqilgan subordinatsiyalangan obligatsiyalarni sotib olish bo'lishi mumkin. O'zbekiston iqtisodiyotining

jadal rivojlanayotgan investitsion ta'minotini kengaytirishning istiqbolli yo'nalishlari qatoriga loyihalarni moliyalashtirish kiradi.

Ma'lumki, loyihani moliyalashtirishning asosiy afzalliklari-bu katta miqdordagi investitsiya resurslarini jalb qilish, keng ko'lamli va xavfli loyihalarni amalga oshirish, kreditning asosiy qarzini to'lashni kechiktirish, loyihani amalga oshirish uchun moliyaviy yukni kamaytirish.tashabbuskor kompaniya [6, p. 60].

Tijorat banklarining loyihalarni moliyalashtirish sxemalarida ishtirok etishi o 'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining neft-gaz, kon-metallurgiya, oziq-ovqat, qishloq xo' jaligi mahsulotlarini qayta ishlash va boshqa tarmoqlarida eng dolzarb hisoblanadi. buning uchun o 'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi PF-5022-son Farmoni [7, p. 8] tijorat banklariga ilgari berilgan kreditlarning qaytarilmasligi natijasida tijorat banklari mulkiga qabul qilingan ko'chmas mulk ob'ektlari asosida tijorat banki va uning boshqaruv kompaniyalarining ustav fondidagi ulushi 100 foizgacha bo'lgan yangi korxonalarni tashkil etish huquqini berish.

Markaziy Osiyoda muhim geosiyosiy mavqega ega bo'lgan O'zbekiston bugungi kunda dunyoning siyosiy va iqtisodiy xaritasida alohida ahamiyatga ega. Qulay iqlim, boy mineral-xomashyo resurslari, strategik materiallar va qishloq xo'jaligi xomashyosining katta zaxiralari O'zbekistonni mintaq va dunyodagi eng boy mamlakatlar qatoriga kiritadi. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, umumiy mineral-xom ashyo salohiyati 3,3 trillion AQSh dollaridan oshadi. Shu munosabat bilan respublika Markaziy Osiyo mintaqasida etakchi o'rinlardan birini egallaydi. Respublika mintaqadagi gaz kondensati zaxiralarining deyarli 75 foizini, neftning 31 foizini, tabiiy gazning 40 foizini va ko'mirning 55 foizini tashkil etadi.

Bularning barchasi oxir-oqibat jalb etilayotgan investitsiyalar hajmini oshirishi va eng boy xomashyo bazasi va sanoat quvvatlaridan oqilona foydalanish, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash, yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarishni tashkil etish, eksport salohiyatini oshirish, ishlab chiqarish bazasini tubdan modernizatsiya qilish va shu asosda tashkil etish bo'yicha davlat siyosatini muvaffaqiyatli amalga oshirishning yorqin namunasi bo'lgan yirik investitsiya loyihalarini amalga oshirishni ta'minlashi kerak yangi yuqori texnologiyali ishlab chiqarish quvvatlari va ish o'rinlari asosida.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2016-yil yakunlari bo' yicha hisoboti // bank axborotlari. 2017. - № 1.

2. Karimov I. A. bizning asosiy maqsadimiz qiyinchiliklarga qaramay, qat'iy ravishda oldinga siljish, amalga oshirilayotgan islohotlarni, iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulk, tadbirkorlik va kichik biznesni rivojlantirish uchun yanada kengroq imkoniyatlar yaratishdir // Sharq haqiqati. 2016. 11-son (6416), 16 yanvar.

3. Hazratqulova L. N. O'zbekiston Respublikasining muvozanatli iqtisodiy siyosati milliy xavfsizlikka erishish omillaridan biri sifatida // IV Manyakin o'qishlari: muammolar va milliy xavfsizlikni ta'minlash: o'tmish, hozirgi, kelajak (ikkinchi jahon urushi tugashining 70 yilligiga bag'ishlangan). Omsk, 2015 yil. 151-154 betlar.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "o'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son farmoni.

5. Abdullayeva Sh. R. zamonaviy muammolar va valyuta siyosatini yanada liberallashtirish // fanlarning integratsiyasi. 2017. - № 1 (5).

6. Aliyev U. M., Urunova F. T., Karabayev R. R. loyihani moliyalashtirish nazariyasi va amaliyoti masalasiga // elektron ilmiy jurnal (iqtisodiy fanlar). 2016. - № 11-2 (14). 59-64 betlar.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "iqtisodiy nochor korxonalarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini yanada kengaytirish, shuningdek tijorat banklarining ko'chmas mulk obyektlari negizida yangi ishlab chiqarish quvvatlarini tashkil etishni rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2017-yil 20-apreldagi PF-5022-son farmoni.